

УДК 35.078:316.77

Ю.О. Горбань

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація. У статті розглянуто основні підходи до визначення понять «сучасний інформаційний простір», «інформаційні та комунікативні технології», «засоби масової комунікації» (ЗМК), «нові медіа». Проаналізовано стан сучасного інформаційного простору в Україні, головну небезпеку на сучасному етапі його функціонування, питання довіри та впливу засобів масової інформації, розвиток інтернет-технологій, завдання для держави й державного управління щодо захисту інформаційного простору.

Ключові слова: інформаційний простір, комунікація, інформаційно-комунікативні технології, інформаційна безпека, нові медіа, захист інформаційного простору.

Gorban Yu.O. Modern challenges of the information space for a democratic state.

Annotation. In this article considered the main approaches to a determination of definitions «modern informative space», «informative and communicative technologies», «facilities of mass communication», «new medias». Analyzed conditions of modern informative space in Ukraine, main dangers on the modern stage of its functioning, tasks for the state and state administration concerning to protection of informative space.

Key words: informative space, communication, informative and communicative technologies, informative safety, new medias, protection of informative space.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах поняття «інформація», «інформаційний простір», «інформаційно-комунікативні технології» набувають усе більш актуального значення. Хто творець інформації, з якою метою вона продукується та поширюється, які носії та технічні можливості її розповсюдження, а також способи впливу та наслідки, що несе розповсюджена інформація? Це проблеми сьогодення, і тому особливо актуальним є розуміння сучасної природи, механізмів, форм і засобів ведення інформаційних кампаній, використання при цьому сучасних технологій. Розуміння цих процесів важливе для держави, її зовнішньої та внутрішньої безпеки (творити, контролювати, прогнозувати інформаційні потоки, вибудовувати комунікаційну стратегію). Місія держави на цьому етапі розвитку – бути активним інформаційно-комунікативним гравцем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи дослідження інформаційного простору було закладено в дослідженнях Н.Вінера, К.Шеннона, У.Уівера, а також філософських працях Д.Белла, Д.Рисмена, Ф. де Соссюра, А.Тоффлера, Ю.Габермаса, Р.Якобсона, Г.Гадамера. Суттєвий внесок у становлення цього наукового напрямку зробили західні та російські вчені Е.Аронсон, Ю.Буданцев, Б.Грушин, Б.Макмайер, В.Конецька, А.Соловйов, Ф.Шаркс і багато інших. Активні розробки в цьому напрямку ведуть українські вчені В.Бебик, О.Дубас, Ю.Ганжуров, С.Квіт, М.Логунова, Г.Почепцов, В.Різун, М.Сомов, С.Телешун, Ю.Шайгородська та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на достатньо велику кількість досліджень і публікацій з цієї теми, динаміка змін у системі інформаційно-комунікативних технологій настільки висока, що вимагає нового погляду й підходів до визначення понять «інформаційно-комунікативні технології», «інформаційна безпека», «нові медіа» в сучасній державі та державному управлінні.

Формулювання цілей статті. Мета статті – оцінити і визначити проблеми інформаційного простору та завдання держави й державного управління на сьогоднішньому етапі розвитку інформаційно-комунікативних технологій.

Виклад основного матеріалу. Світ змінюється динамічно. Глобальна інтеграція та міжнародна конкуренція, нові технології та науково-технічний прогрес перетворюють інформаційний простір на головну арену світових зіткнень. Якщо держава не усвідомлює значення комунікативно-інформаційного чинника, не створює ефективної системи захисту своїх інтересів, не використовує нових способів і методів комунікативно-інформаційних кампаній, вона приречена стати об'єктом втручання з боку інших держав. За прогнозами

Е.Тоффлера, боротьба за інформаційну владу продовжуватиметься і в XXI столітті, оскільки саме контроль над науково-технічними дослідженнями і системами освіти, масових комунікацій уже сьогодні є «ключем» від влади [8].

2009 року ухвалено «Доктрину інформаційної безпеки України», що визначає зокрема такі життєво важливі інтереси:

- недопущення інформаційної залежності, інформаційної блокади України, інформаційної експансії з боку інших держав і міжнародних структур;
- побудову та розвиток інформаційного суспільства;
- забезпечення економічного та науково-технологічного розвитку України;
- формування позитивного іміджу України;
- інтеграцію України у світовий інформаційний простір [1].

Водночас на сьогодні є серйозні занепокоєння з приводу проведення ефективної державної політики в царині захисту вітчизняного інформаційного простору. На думку деяких експертів, в Україні відбулася руйнація національного інформаційного простору [4].

Причин цьому декілька, й серед основних виділимо такі:

- бездумна й агресивна приватизація вітчизняного медійного ринку;
- практично повна відсутність контролю за змістовим наповненням інформаційного продукту;
- зменшення долі національного інформаційного продукту й водночас експансія зарубіжних інформаційних ресурсів;
- недооцінка, нерозуміння і відповідно відсутність механізмів і стратегії комплексного захисту національного інформаційного простору;
- відсутність ресурсів контрпропагандистського характеру;
- відставання в опануванні сучасних інформаційних технологій;
- недостатнє фінансування наукових, технічних і методичних розробок для здійснення державної інформаційно-комунікативної політики.

На думку секретаря Національної спілки журналістів України В. Набруска, вітчизняний інформаційний простір нині став загрозою для незалежності України. «Ми фактично втратили інформаційний суверенітет, бо маємо всього 10% державної частки, коли Франція, Польща, Німеччина – до 40%, а деякі наші сусіди – й 60%. Вони мають по 3-5 державних радіо, 2-3 телеканали, а у нас у кабельних мережах фактично сидить інша держава» [4].

Визначальну роль в інформаційній експансії відіграють засоби масової комунікації (ЗМК) – друковані, телебачення, радіо, Інтернет, зокрема нові медіа. Сьогодні на 100 українців у країні припадає 7 газет рідною мовою, у той час як на 100 росіян – 54 газети російською. В Україні розповсюджується понад 2 тисяч назв періодичних видань Росії, з 214 загальнонаціональних газет України державною мовою виходить 78, тобто 32%. Те ж стосується і радіо-та телемереж, серед яких більша частка комерційна, а тому мовлення не контролюється державою (оскільки не фінансується). Близько 80% громадян України називають телебачення своїм головним джерелом інформації. Значна частина населення нашої країни існує в інформаційному полі Росії. Унаслідок цього російські електронні ЗМІ не лише одноосібно формують уявлення про Україну, а й досить часто стають активними учасниками внутрішньополітичних процесів у самій Україні. Причому це стосується не лише комерційних каналів, але й державних. За даними моніторингу восьми провідних телеканалів України волонтерами руху «Простір свободи» у жовтні 2012 року, що тривав 64 години, українська мова лунала на каналах близько 28% часу, стільки ж було відведено двомовним програмам, решта ж 44% належала російськомовним [9].

Соціальний моніторинг, проведений Інститутом соціології Національної Академії наук України з 1992 по 2012 роки, засвідчує питоме зменшення уваги українців до так званих традиційних медіа-друкованих видань, радіо та телебачення. Натомість динамічно розвивається сегмент Інтернету.

Причин цьому декілька, й серед основних можна виділити такі:

- традиційні медіа, особливо друковані, стали важче доступними через їхнє здорожчання, слабку інфраструктуру розповсюдження, особливо на периферії;
- утрата оперативності, свіжості порівняно з телебаченням, радіо, і особливо Інтернетом;

- деяка дискредитація в очах читачів через або заангажованість певними політиками, політичними об'єднаннями, владою (місцевою та центральною), або через свій вуличний примітивний характер;
- утрата популярності радіо через обмеженість доступу в сільській місцевості, скорочення дротового мовлення;
- розважальний характер радіо (за невеликим винятком): головний продукт – музика та реклама;
- розвиток тенденції телебачення також у бік розважального формату;
- поступово домінування Інтернету порівняно з телебаченням, особливо серед людей молодшого віку.

На масовість читання також впливають історичні традиції або ж менталітет. Так, жителі Західної Європи більш консервативні у своїх медійних уподобаннях. За даними європейського соціального дослідження, сьогодні середньостатистичний західний європеєць дивиться телевізор 4,2 години на добу, слухає радіо 2,96 години й читає газету 1,33 години. В українській аудиторії за ці роки середній телеперегляд знизився з 4,72 години до 4,69 години, прослуховування радіо – з 2,74 до 1,93 години. Помітне й зниження уваги до газет – з 1,47 годин до 1,18 години. З одного боку нас має тішити, що ми таки європейська країна, бо наші медійні уподобання близькі до західноєвропейських, водночас помітний певний розрив у читанні друкованих ЗМІ, і така тенденція, очевидно, спостерігатиметься і надалі [11].

Цікавий і такий зріз соціального моніторингу, як довіра до засобів масової комунікації. 2005 року рівень довіри до ЗМК зріс до з 28% до 35,6%, а 2006-го – опустився до 31,4%. Незважаючи на досить невисокі показники, усе ж констатуємо, що українським медіа довіряють більше, ніж Президенту України (29,5%), політичним партіям (9,8%) чи судовій системі (13,7%). Причому рівень довіри до преси відмінний серед людей, які «виграли» або «програли» в результаті президентських виборів. У «провладного» електорату довіра до ЗМК 2005 року сягнула майже 50%. В опозиційно налаштованих громадян ставлення було протилежним – всього 22,7%. Майже в тих же пропорціях соціологи зафіксували і так званий мовний феномен. Серед громадян, у яких рідна мова українська, ЗМІ довіряють 36,7%, у випадку російської мови – 24,5%. Звідси й схожі дані у жителів в сільській місцевості (40%) та мешканців міст-мільйонників – 22,0%, в Києві – 26,8%. Схожі показники і за віссю проживання – населення Заходу та Центру України більше довіряють ЗМК, ніж на Сході та Півдні [11].

Українські реалії медіа-ринку такі, що крім мовного, регіонального, політичного, економічного впливів вагоме значення має й медіа-власність. На жаль, у нашій країні ще немає такого інституту, як громадські засоби масової комунікації. Про створення Громадського телебачення в Україні говорять з часу здобуття незалежності, але насправді в ньому не зацікавлена жодна зі сторін суспільного процесу. Панівній бюрократії незалежне, підконтрольне суспільству ТБ не потрібне, оскільки це ще одне потужне джерело критики на її адресу. Саме ж суспільство в силу різних причин – через потребу платити окремий податок на громадське ТБ, упереджений песимізм щодо незаангажованості мовника – також не виявляє активності. Громадські організації зайняті переважно своїми галузевими проектами, і зовсім не потрібне суспільне ТБ олігархам, адже це створить конкуренцію їхнім медіа-імперіям. Перспектива й тенденції, очевидно, не надто оптимістичні. Поки в Україні не буде сформовано потужного середнього класу, а отже й самодостатнього громадського середовища, довіра до медіа зростати не буде.

Міжнародний Союз Електрозв'язку (МСЕ) ООН у жовтні 2013 року оприлюднив новий звіт «Вимір інформаційного суспільства», у якому описує основні глобальні тенденції щодо розвитку інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ). Індекс охоплює 157 країн, серед яких Україна посідає 68 позицію. Цей показник покращився порівняно з попереднім роком на одну позицію: тоді країна була на 69 місці. За даними звіту, більш ніж 250 млн. осіб на Землі цього року підключилися до Інтернету, а вже до кінця 2013 року 40% населення світу буде в режимі он-лайн. Мобільним зв'язком зараз можна користуватися майже в будь-якому куточку Землі, а мобільний Інтернет став більш доступним. Крім того згідно з дослідженням 30% молодого населення (15-24 роки) Землі є digital natives, тобто носіями культури інформаційного суспільства. Це люди, які народилися в добу інформаційного суспільства та виростили разом з

інформаційними та комунікаційними технологіями. Найбільше digital natives у Кореї – 99,6%, Ісландії – 95,9% та США – 95,6%. В Україні digital natives є 21,4% молодого населення [10].

Рис. 1.1. Індекс розвитку інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ)

Станом на жовтень 2012 року в Україні налічувалося 19,7 мільйонів регулярних користувачів Інтернету серед населення віком старше 15 років. Інакше кажучи, сьогодні доступ до Інтернету вже має половина мешканців України. Водночас школярі 90% інформації отримують із всесвітньої павутини. Ці дані навела директор Центру науково-освітніх інновацій та моніторингу О. Денисюк, посилаючись на результати дослідження «Вплив ЗМІ на підрастаюче покоління і формування комп'ютерної залежності у підлітків». За даними опитування, інформацію з Інтернету отримують 92,6% учнів, з телебачення – 56,6%. Дослідження проводилося в 2011-2012 рр. серед київських школярів у віці від 13 до 16 років, їхніх вчителів і батьків. У цілому було досліджено думку 7000 респондентів [6].

Незважаючи на досить активну інтеграцію України до всесвітньої мережі, Україна не досягає середнього європейського рівня в жодній віковій групі. Якщо в середньому користування Інтернетом у жителів Європи зросло за останнє півріччя з одного разу на місяць (2,94) до кількох разів на місяць (4,27), то в Україні – від практичної відсутності контактів з Інтернетом (0,47) до його використання – раз на місяць (2,63) [11].

Існує ще одна проблема розвитку Інтернету в Україні – його слабка поширеність на периферії, особливо в сільській місцевості.

Отже, незважаючи на нібито активне вживання й потреби в Інтернеті української аудиторії, динаміка кількісних і якісних характеристик не нагадує лавиноподібного процесу. Одна з причин цього – економічні умови, адже на придбання комп'ютера чи мобільного пристрою пересічному українцю треба витратити чималі кошти.

Перспективи ж розвитку Інтернету в Україні не слід драматизувати. Насамперед, можливо й не настільки швидко, але динаміка розвитку Інтернету зростає. Його досяжність збільшуватиметься завдяки новим технологіям, і тому розшириться периферія доступу до всесвітньої мережі, включно з сільськими регіонами. Є ще один важливий аспект цієї проблеми. У розвинутих країнах світу показник комп'ютеризації та інтернетизації все менше стає предметом гордості. Адже в суспільстві, а особливо серед молоді, відбувається негативне явище підміни реального життя віртуальним.

За словами Г. Почепцова, щоразу прихід нових медіа супроводжується намаганням держави їх «підкорити», повернувши до наявного розподілу влади в суспільстві й державі [5]. Більшість держав уже спробувала стратегію заборони в Інтернеті, але такі спроби виявилися неефективними. Частина держав намагалася здійснювати стратегії маніпулювання, але такі засоби, по-перше, найбільш ефективні в деструктивному руслі (наприклад, для дестабілізації

політичної та/або економічної ситуації у країні – геополітичному конкуренті), по-друге, вони можуть бути виявлені учасниками мережевих спільнот, і тоді призведуть до зворотного ефекту. Найбільш цікавий і перспективний досвід на цей час демонструють Сполучені Штати Америки, уряд яких намагається побудувати партнерські відносини зі своїми громадянами в Інтернеті. Такий шлях вимагає від влади доброї волі політиків і кропіткої праці кваліфікованих фахівців – державних службовців, але саме вони можуть стати для держави запорукою зменшення ризиків нового, інформаційного суспільства [7].

Отже, обов'язок держави та всієї системи державного управління – це одночасне забезпечення вільного та незалежного функціонування ЗМК, дотримання стандартів свободи слова, інформаційних прав і свобод громадян. Водночас держава має захищати національні інформаційні ресурси, створювати в Україні розвинутий та сучасний національний інформаційний простір, підвищувати його конкурентоспроможність на світовому та національному ринках інформаційних послуг.

Висновки з даного дослідження. В епоху інформаційного суспільства відбуваються глобальні зміни в різних сферах суспільного буття. Держава нині не є монополістом і всесильним цензором інформаційного простору, адже цього зробити практично нереально. Попри об'єктивну незацікавленість, нові комунікативні можливості та інструменти змушують її до більшої відкритості та комунікабельності. Інтеграція до світового співтовариства спонукає очільників країни підкорятися загальноприйнятим нормам дотримання прав людини, законотворчості та демократії. Нове правове та інформаційне середовище сприяє громадському сектору та пересічним громадянам активніше втручатися в державну політику. Водночас існує певна криза суспільної активності, яка передусім спричинена відсутністю в Україні усталених норм демократичного розвитку, слабкістю громадського сектору, низьким рівнем економічного достатку, зневірою в можливому прогресі. Звідси й надзвичайно низький рейтинг практично всіх державних інституцій, депресивний індекс щастя. Засоби масової комунікації в силу багатьох важливих обставин не відіграють ролі четвертої влади, так само як й інші інституції – правоохоронні та судові органи, політичні партії та громадські об'єднання.

Перспективи подальших розвідок. Ситуацію не можна вважати безнадійною. Насамперед світові інтеграційні тенденції, рух України до Європи дають сподівання на запровадження не лише соціальних, економічних, але й правових демократичних стандартів. Крім того зі змінами поколінь в українському суспільстві мають стати іншими самі стандарти та принципи політичних, економічних, громадських відносин. Вони мають стати правовими і справедливими. Її інформаційно-комунікативна складова у цьому має відіграти вирішальне значення. Зміна стандартів і принципів суспільних відносин під впливом новітніх комунікацій має бути напрямком подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Доктрина інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rnbo.gov.ua/news/930.html?PrintVersion>
2. Закон України "Про телебачення і радіомовлення" // Основні чинні кодекси і закони України. – К., 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.novostimira.com.ua/novyny_47583.html
4. Набруско В. Україна стала глухонімою / В. Набруско [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/daidzhest/2012-11-10/76641>
5. Почепцов Г. Інформаційно-комунікативні процеси в сучасних суспільствах / Г. Почепцов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.mediasapiens.ua/material/13544>
6. Інформаційний розвиток українського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zanews.info/it/90protsent-shkoliariv-chytaiut-novyny-v-interneti>
7. Телешун С. Нові виклики інформаційного суспільства / С. Телешун, О. Журавльов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2011/04/blog-post_21.html
8. Тоффлер Э. Проблемы власти на пороге XXI века / Э. Тоффлер // Свободная мысль. – 1992. – № 2. – С. 115-116.
9. Русифікація через телебачення. Маніпулятивні технології минулого і сучасності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://texty.org.ua/.../Rusyfikacija_cherez_telebachenna_Manip...
10. У рейтингу інформаційних суспільств Україна перебуває на рівні Туреччини і Молдови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ipress.ua/news/u_reytingu_informatsiynyh_suspilstv_ukraina_perebuvaie_na_rivni_turechchyny_i_moldovy_30067.html
11. 20 років моніторингу[1]: зміни у суспільній свідомості населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/20-rokiv-monitorinukraini.htm>